

---

# Część A. Pytania egzaminacyjne

---

## Część ogólna

### Rozdział I. Zagadnienia wstępne

#### Pytanie I. Podaj definicję prawa karnego i dokonaj jego podziałów.

Prawo karne (materialne) jest to zespół przepisów prawnych, które określają, jakie zachowania człowieka stanowią czyny zabronione jako przestępstwa, jakie za te czyny grożą kary i inne środki penalne, oraz ustalają zasady odpowiedzialności karnej za te czyny i zasady stosowania sankcji w postaci kar lub innych środków wobec sprawców.

W prawie karnym materialnym można wyróżnić **prawo karne kodeksowe** i **pozakodeksowe**. W Kodeksie karnym z 6.6.1997 r., który stanowi podstawowe źródło polskiego prawa karnego, zawarte jest **prawo karne powszechne** oraz **prawo karne wojskowe**. Przepisy prawa karnego materialnego przewidujące odpowiedzialność karną znajdują się w wielu ustawach dodatkowych, zwanych **pozakodeksowym prawem karnym**. Na podstawie art. 116 KK stosuje się do nich przepisy części ogólnej Kodeksu karnego, chyba że ustawy te wyraźnie wyłączają ich zastosowanie.

Prawo karne materialne można podzielić na **powszechne**, dotyczące ogółu sprawców, obejmujące większość dziedzin życia społecznego, i **specjalne**. Do najważniejszych wyspecjalizowanych gałęzi tej dziedziny prawa zaliczyć należy **prawo karne skarbowe**, **prawo karne wojskowe** oraz w pewnym zakresie – dotyczącym ponoszenia odpowiedzialności za czyny karalne – **prawo nieletnich**. Do szeroko rozumianego prawa karnego materialnego zalicza się także **prawo wykroczeń**.

**Prawo karne skarbowe** regulowane jest w Kodeksie karnym skarbowym z 10.9.1999 r. i stanowi zespół norm chroniących interesy finansowe podmiotów publicznych, przede wszystkim Skarbu Państwa. Określa katalog przestępstw skarbowych i wykroczeń skarbowych oraz grożących za nie sankcji, autonomiczne względem prawa karnego powszechnego zasady odpowiedzialności karnej za przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe oraz zasady stosowania kar i innych środków. Ponadto wskazuje na odrębności postępowania karnego i wykonawczego w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe.

**Prawo karne wojskowe**, zawarte w części wojskowej Kodeksu karnego, zostało wyróżnione ze względu na szczególną kategorię osób – żołnierzy i sytuację, jaką jest pełnienie przez nich służby wojskowej. Obejmuje przepisy określające przestępstwa wojskowe i zasady odpowiedzialności karnej za ich popełnienie.

**Prawo nieletnich** jest odrębną dziedziną prawa uregulowaną w ustawie z 9.6.2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich i w wąskim zakresie w Kodeksie karnym. Według preambuły WspierResNielU obejmuje ona normy prawne, których zadaniem jest wzmocnienie odpowiedzialności nieletnich za własne czyny, przeciwdziałanie demoralizacji i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych oraz stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem lub z zasadami współżycia społecznego. Ze względu na brak zdolności do zawinienia, co do zasady, nieletni do 17. roku życia nie ponoszą odpowiedzialności karnej za przestępstwo. Wobec nich stosowane są środki wychowawcze, środki lecznicze lub środek poprawczy. Wyjątki od tej zasady zostały ustanowione w art. 10 § 2 i 2a KK. Zgodnie z tymi przepisami nieletni może ponosić odpowiedzialność karną za wskazane w nich przestępstwa, popełnione po ukończeniu 15 lat (art. 10 § 2 KK), a za zabójstwa kwalifikowane z art. 148 § 2 lub 3 KK – nawet już po ukończeniu 14 lat (art. 10 § 2a KK). W takim wypadku prawo nieletnich jest częścią prawa karnego.

**Prawo wykroczeń**, regulowane przede wszystkim w Kodeksie wykroczeń z 20.5.1971 r., blisko związane z prawem karnym, od 1932 r. jest odrębną częścią prawa i zawiera katalog czynów zabronionych jako wykroczenia i sankcji grożących za ich popełnienie.

**Prawo karne procesowe** stanowi zbiór przepisów regulujących postępowanie karne, którego zadaniem jest doprowadzenie do wykrycia i ukarania sprawcy przestępstwa. Zawiera ono normy określające zasady i przebieg procesu karnego, prawa i obowiązki uczestników tego procesu. Regulowane jest w Kodeksie postępowania karnego z 6.6.1997 r. oraz ustawach dodatkowych, określających m.in. zasady działania organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości.

**Prawo karne wykonawcze** to zespół przepisów zawartych przede wszystkim w Kodeksie karnym wykonawczym z 6.6.1997 r., regulujących zasady i sposób wykonywania orzeczonych kar, środków karnych, środków probacyjnych i zabezpieczających. Wskazuje podmioty uczestniczące w postępowaniu wykonawczym,

przebieg tego postępowania i udział społeczeństwa w wykonywaniu kar. Najobszerniejszą częścią prawa karnego wykonawczego jest **prawo penitencjarne**, regulujące wykonanie kary pozbawienia wolności, określające cele tej kary, prawa i obowiązki osadzonych w zakładach karnych oraz zasady odbywania tej kary.

## **Pytanie 2.** Scharakteryzuj pojęcie i funkcje prawa karnego.

Przez **pojęcie funkcji prawa karnego** rozumie się oczekiwane efekty **prawa karnego**, **zadania stawiane przed tym prawem**. Jako podstawowe funkcje prawa karnego wskazuje się najczęściej **funkcję ochronną**, czyli zadanie ochrony dóbr prawnych i **funkcję gwarancyjną**, rozumianą jako dążenie do zapewnienia człowiekowi, że będzie ponosił odpowiedzialność karną tylko za zachowanie zakazane jako przestępstwo w czasie jego popełnienia. W związku ze wzrostem znaczenia praw ofiar przestępstwa, wskazuje się także na **funkcję kompensacyjną** prawa karnego.

**Funkcja ochronna** zakłada, że podstawowym zadaniem prawa karnego jest ochrona wartości, ochrona dóbr prawnych wskazanych w ustawie karnej. Zadanie to prawo karne realizuje przez funkcje szczegółowe: funkcję **karzącą** (sprawiedliwościową) oraz funkcję **zapobiegawczą** (prewencyjną) w postaci **prewencji ogólnej i indywidualnej**. Prawo karne realizuje funkcję ochronną, zakazując w pierwszym rzędzie określonych zachowań. Kryminalizując takie zachowania, tworzy tym samym katalog dóbr chronionych. Ochronę tych dóbr mają zapewnić sankcje karne przewidziane za ich naruszenie.

**Funkcja karząca** prawa karnego wynika z samego faktu naruszenia normy prawnokarnej, czyli z popełnienia przez sprawcę przestępstwa. Zadaniem prawa karnego jest ukaranie sprawcy przestępstwa, a środkiem służącym do tego są kary i inne środki penalne. Funkcja karząca ściśle wiąże prawo karne z ideą sprawiedliwości. Kara ma być **sprawiedliwą odpłatą** za czyn. Siła oddziaływania prawa karnego zależy od sprawiedliwości kary. Niektórzy autorzy wiążą ideę sprawiedliwości kary z **zaspokojeniem społecznego poczucia sprawiedliwości**. Według takiej koncepcji kary całe prawo karne powinno pozostawać w zgodzie ze społecznym poczuciem sprawiedliwości.

Od dawna w nauce prawa karnego podnosi się, że **lepiej jest zapobiegać przestępstwom, niż za nie karać**. Na tym polega główny cel każdego dobrego prawodawstwa (*C. Beccaria*). Prawo karne pełni więc funkcję **zapobiegawczą**, wychodząc z założenia, że jest zdolne wpływać na zachowania ludzi. Funkcja zapobiegawcza prawa karnego realizowana jest na etapie ustawowego zagrożenia karą, orzekania i wykonania kary. Samo zagrożenie sankcją pełni już funkcję prewencyjną, ale gdyby nie było egzekwowane, nikt by się nie obawiał ukarania. Tradycyjnie wyróżnia się dwie podstawowe funkcje – **funkcję prewencji ogólnej (generalnej) i indywidualnej (szczególnej)**. W prewencji ogólnej wskazuje się na **prewencję pozy-**

**tywną i negatywną.** Ta druga polega na odstraszeniu od popełniania przestępstw za pomocą surowych kar. Współcześnie podkreśla się, że prawo karne powinno wpływać wychowawczo na społeczeństwo, kształtować postawy respektu dla porządku prawnego i umacniać przekonanie, że przestępstwo nie popłaca, a jego sprawca zostanie sprawiedliwie ukarany. Chodzi więc o prewencję ogólną pozytywną.

W funkcji zapobiegawczej prawa karnego ukierunkowanej ku **prewencji indywidualnej** podkreśla się zadania, jakie prawo karne ma zrealizować względem sprawcy, tak by nie powrócił on na drogę przestępstwa. Przed prawem karnym stawia się trzy cele szczegółowe: **odstraszenie, poprawę i eliminację (izolację – F. Liszt)**. Każda kara jako środek reakcji karnej na przestępstwo powinna zmierzać do wychowania przestępcy, stwarzać warunki do poprawy skazanego.

**Funkcja gwarancyjna** podkreśla, że prawo karne powinno być oparte na regułach chroniących przed jego nadużywaniem, przede wszystkim zasadzie ***nullum crimen nulla poena sine lege anteriori***.

**Funkcja kompensacyjna** zakłada, że prawo karne powinno w miarę możliwości doprowadzić do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem. Następuje to głównie z wykorzystaniem kary i środków karnych, ale także innych środków, dzięki którym można uwzględnić w postępowaniu karnym szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przestępstwem, umożliwić jej wynagrodzenie i naprawienie zła, jakiego dopuścił się sprawca.

## Rozdział II. Ustawa karna i jej obowiązywanie

### Pytanie 3. Określ katalog źródeł polskiego prawa karnego.

Podstawowe znaczenie dla wyznaczenia katalogu źródeł polskiego prawa karnego ma **zasada *nullum crimen sine lege***, zawarta zarówno w Konstytucji RP, międzynarodowych standardach praw człowieka, jak i w Kodeksie karnym. Wyraża ją przepis art. 1 § 1 KK, zgodnie z którym odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary **przez ustawę**. Z zasady ***nullum crimen sine lege*** płynie zatem wymóg, aby całość materii dotyczącej prawnokarnej odpowiedzialności za przestępstwa była określona w aktach prawnych o randze ustawy.

Spośród źródeł prawa karnego na pierwszym miejscu należy wymienić **Kodeks karny**, który wszedł w życie 1.9.1998 r. Zawiera on podstawową grupę przepisów należących do dziedziny prawa karnego materialnego. Poza Kodeksem karnym liczne **ustawy dodatkowe** zawierają w swej treści przepisy określające znamiona typów rodzajowych przestępstw, które składają się na tzw. **pozakodeksowe prawo**

**karne**, czego przykładem są typy przestępstw mających za zadanie przeciwdziałanie zjawisku narkomanii, określone w art. 53–74 NarkU.

Do źródeł prawa karnego zalicza się także akty prawne o randze ponadustawowej – **Konstytucję RP** oraz **umowy międzynarodowe** ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie. Pełnią one podwójną rolę. Po pierwsze, zobowiązują ustawodawcę zwykłego do objęcia ochroną najważniejszych dóbr prawnych, po drugie zaś, wyznaczają granice swobody legislacyjnej, nieprzekraczalne w demokratycznym państwie prawnym. Charakter **konstytucyjnych standardów** mają np. zasada prawnej ochrony życia (art. 38 Konstytucji RP) oraz zakaz stosowania kar cielesnych (art. 40 Konstytucji RP), a także reguła, iż zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości nie ulegają przedawnieniu (art. 43 Konstytucji RP). Uwzględniać powinien je ustawodawca zwykły, stanowiąc przepisy prawa karnego, gdyż z hierarchicznej budowy systemu źródeł prawa wynika wymóg zgodności aktów prawnych niższej rangi z aktami prawnymi wyższego szczebla.

Umowy międzynarodowe wyznaczają **międzynarodowe standardy ochrony praw człowieka**, a przez to przyczyniają się do realizacji funkcji gwarancyjnej prawa karnego. Zadanie to spełnia przede wszystkim Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, która w razie naruszenia chronionego jej przepisami prawa daje możliwość odwołania się do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Umowy międzynarodowe są także wyrazem **współpracy pomiędzy państwami w sprawach karnych**, która obejmuje uzgadnianie i przyjmowanie zbliżonych rozwiązań prawnych ułatwiających zwalczanie najgroźniejszych form przestępczości, jak terroryzm, przestępczość narkotykowa, handel bronią, pranie brudnych pieniędzy.

Od momentu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej szczególną rolę pełni **prawo unijne**. Jego normy stosowane są bezpośrednio w wewnętrznym porządku prawnym, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami (art. 91 ust. 3 Konstytucji RP). Obserwowany współcześnie proces ujednolicania rozwiązań prawnych w państwach członkowskich UE określany bywa mianem „**europelizacji**” prawa karnego. Na początku XXI w. objął on w pierwszym rzędzie zagadnienia procesowe, takie jak tworzenie wspólnych zespołów dochodzeniowo-śledczych czy europejski nakaz aresztowania, ale widoczny jest również jego wpływ na prawo karne materialne, czego przykładem jest wprowadzenie jednolitej definicji przestępstw terrorystycznych czy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Traktat z Lizbony, który wszedł w życie 1.12.2009 r., umożliwił harmonizację przepisów prawa karnego w państwach UE w zakresie poważnej przestępczości o charakterze transgranicznym z wykorzystaniem dyrektyw stanowiących przez Parlament Europejski i Radę.

Z zasady legalizmu wynika, że do źródeł prawa karnego nie zalicza się **aktów prawnych o randze niższej niż ustawa**. Przepisy zawarte w **rozporządzeniach** lub w **aktach prawa miejscowego** nie określają zatem samodzielnie zakresu kry-

minalizowanych zachowań ani sankcji za przestępstwa. Przepisy tej rangi mogą natomiast uszczegóławiać treść ustawowego zakazu, jednak dookreślenie to musi mieścić się w granicach zawartego w ustawie upoważnienia.

**Orzecznictwo sądowe** nie jest źródłem prawa karnego. Do zadań sądów należy bowiem stosowanie, a nie tworzenie prawa, sami zaś sędziowie podlegają Konstytucji i ustawom (art. 178 ust. 1 Konstytucji RP). Sądownictwu polskiemu nie przysługują uprawnienia prawotwórcze w postaci znanych systemowi anglosaskiemu tzw. orzeczeń precedensowych. Stosowanie prawa zakłada jednak aktywność organów sądowych w procesie ustalania treści normy prawnej.

Istotną rolę dla jednolitej wykładni przepisów odgrywają rozstrzygnięcia podejmowane przez Sąd Najwyższy, w tym zwłaszcza uchwały odnoszące się do zagadnień prawnych wymagających **zasadniczej wykładni ustawy** (art. 441 KPK). Uchwałę taką SN podejmuje w celu rozstrzygnięcia wątpliwości wyrażonych w pytaniu prawnym postawionym przez sąd odwoławczy i pozostającym w związku z rozpoznawaną przez niego sprawą. Rozstrzygnięcia SN są wiążące tylko w danej sprawie, ale po opublikowaniu oddziałują na zasadzie autorytetu, stając się ważnym instrumentem kształtowania jednolitej wykładni przepisów prawnokarnych w orzecznictwie sądów polskich. Poglądy wyrażane w **nauce** prawa karnego nie stanowią źródła prawa karnego, chociaż odgrywają istotną rolę w trakcie prac legislacyjnych nad ustawą, przy wykładni obowiązujących przepisów, a także w dyskusjach naukowych nad zagadnieniami budzącymi spory, takimi jak np. istota winy czy związku przyczynowego.

Zasada, że źródłem prawa karnego jest tylko ustawa, dotyczy jedynie ustalania zakresu zachowań zabronionych pod groźbą kary. Natomiast w kierunku przeciwnym – „na korzyść sprawcy” – uwzględnione mogą zostać również inne źródła prawa, w tym niemające rangi ustawy. Nie wprowadzają one bowiem nowych obszarów objętych „odpowiedzialnością karną” zastrzeżonych zgodnie z treścią art. 1 § 1 KK dla ustawy. W nauce istnieje pogląd, że wyłączyć odpowiedzialność karną może nawet społecznie akceptowany **zwyczaj**, np. śmigus-dyngus, który uchyla bezprawność naruszenia nietykalności cielesnej (art. 217 KK). Należy jednak wymagać, aby odwołanie się do takich źródeł nie skutkowało ograniczeniem praw przysługujących pokrzywdzonemu.

#### **Pytanie 4. Jakie metody wykładni stosowane są w prawie karnym?**

Spośród różnych **metod** wykładni najistotniejsze znaczenie w prawie karnym ma wykładnia **językowa** (gramatyczna), w trakcie której ustalenie treści użytych zwrotów następuje przez odwołanie się do reguł znaczeniowych (semantycznych) i konstrukcyjnych (syntaktycznych) języka polskiego. Zabiegi interpretacyjne polegają na poszukiwaniu zwykłego znaczenia, jakie danemu wyrażeniu nadaje się w języku po-

tocznym. Wykładnia językowa w żadnym razie nie może jednak prowadzić do zmiany treści wyrażen, których znaczenie zostało ustalone w formie definicji legalnej.

Jeżeli wykładnia językowa nie przyniosła jednoznacznego ustalenia treści przepisu, należy odwołać się do reguł logicznego rozumowania. W ramach wykładni **logicznej** można posłużyć się m.in. wnioskowaniem opartym na argumentacji *a minore ad maius*, *a maiore ad minus*, *a contrario*.

Wykładnia **systematyczna** (systemowa) nakazuje wziąć pod uwagę umiejscowienie interpretowanego przepisu w ustawie oraz jego stosunek do innych przepisów. Systematyka Kodeksu karnego odgrywa ważną rolę m.in. przy ustalaniu **podobieństwa** przestępstw, stanowiącego przesłankę do stosowania przepisów o recydywie specjalnej (art. 64 KK). Analizując na tym tle przestępstwa rozboju (art. 280 KK) i oszustwa (art. 286 KK), trzeba uznać je za należące do tego samego rodzaju, gdyż skierowane są przeciwko temu samemu dobru prawnemu – mieniu. Spełniają tym samym podstawowe kryterium pozwalające na zaliczenie ich do kategorii przestępstw podobnych (art. 115 § 3 KK). Istotne znaczenie może również mieć stosunek badanego przepisu do przepisów poprzedzających go i następujących po nim. Przepis art. 215 KK zobowiązujący sąd do podania na wniosek porzuczonego wyroku do publicznej wiadomości odnosi się jedynie do skazania za przestępstwo zniesławienia (art. 212 § 1 i 2 KK), ale nie za przestępstwo zniewagi (art. 216 § 1 i 2 KK). Zamieszczony został on bowiem po przepisach dotyczących zniesławienia, a przed przepisami regulującymi odpowiedzialność za zniewagę.

Wykładnia **funkcjonalna** (celowościowa) zmierza do ustalenia treści przepisu przez badanie celu, jaki postawił przed nim ustawodawca. Użyteczna przy tym może być analiza materiałów wytworzonych na etapie prac legislacyjnych, takich jak uzasadnienie do projektu ustawy, opinie i ekspertyzy dotyczące projektowanych przepisów, a w niektórych przypadkach – preambuła ustawy. Efekty zastosowania tej metody nie mogą jednak prowadzić do wykładni rozszerzającej, wykraczającej poza sens przepisu ustalony na podstawie analizy językowej tekstu, gdyż oznaczałoby to złamanie zasady *nullum crimen sine lege stricta*.

W niewielkim stopniu w prawie karnym wykorzystywana jest wykładnia **historyczno-prawna** – ukazująca ewolucję analizowanych rozwiązań prawnych, a także wykładnia **porównawcza**, odwołująca się do wniosków wypływających z poznania obcych systemów prawnych. Pełnią one jedynie funkcje pomocnicze, ukazując w szerszej perspektywie ustalenia poczynione w ramach innych metod wykładni.

## Pytanie 5. Jak określa się czas popełnienia czynu zabronionego?

Zgodnie z regułą wyrażoną w art. 6 § 1 KK czyn zabroniony uważa się za **popełniony w czasie, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany**. W konsekwencji w stosunku do wszystkich kategorii przestępstw

miarodajny jest czas realizacji czynu sprawcy przybierającej formę działania lub zaniechania. Reguła ta dotyczy nie tylko oceny czasu popełnienia przestępstw formalnych, które dokonane są już na etapie wykonania wymaganego w ustawie działania lub zaniechania, ale także przestępstw materialnych (znamiennych skutkiem). Czasem popełnienia zabójstwa (art. 148 § 1 KK), którego ofiara zmarła po kilku dniach od ugodzenia nożem, jest zatem czas zadawania ran, jakie doprowadziły do zgonu, a nie czas nastąpienia śmierci.

Odmienną regułę stosuje się przy ustalaniu **przedawnienia karalności przestępstw materialnych**. Jeżeli dokonanie przestępstwa zależy od nastąpienia określonego w ustawie skutku, to na podstawie art. 101 § 3 KK bieg przedawnienia rozpoczyna się od czasu, gdy skutek nastąpił. Ma to zapobiegać niemożności ukarania sprawcy w sytuacji, gdyby skutek wystąpił w czasie odległym od podjętego przez niego działania lub zaniechania.

### **Pytanie 6. Jakie są konsekwencje zmiany ustawy karnej przed zapadnięciem prawomocnego wyroku?**

Upływ czasu, jaki następuje po popełnieniu czynu zabronionego, może łączyć się ze **zmianą ustawy** stanowiącej podstawę odpowiedzialności karnej sprawcy. Nie należy do rzadkości sytuacja, kiedy nowe przepisy przewidują odmienną ocenę prawną czynu sprawcy, wyrażającą się np. w podwyższeniu lub złagodzeniu sankcji, wydłużeniu lub skróceniu terminu przedawnienia, modyfikacjach w zakresie wymiaru kary czy nawet w całkowitej depenalizacji takiego czynu.

Konsekwencje **kolizji** dwóch (lub więcej) **ustaw w czasie** uzależnione są od tego, czy zmiana przepisów nastąpiła przed, czy też po prawomocnym osądzeniu sprawcy. Jeżeli miała ona miejsce **przed zapadnięciem prawomocnego wyroku** i w czasie orzekania obowiązuje ustawa inna niż w czasie popełnienia przestępstwa, to co do zasady **stosuje się ustawę nową**. Ustawę obowiązującą poprzednio stosuje się tylko wtedy, jeżeli okazałaby się **względniejsza dla sprawcy** (art. 4 § 1 KK). Reguła, że ustawa karna nie działa wstecz, doznaje więc ograniczenia w zakresie wynikającym z treści art. 4 § 1 KK. O ile ustawa surowsza dla sprawcy nie ma mocy wstecznej (*lex severior retro non agit*), to zasadą jest działanie wsteczne ustawy względniejszej dla sprawcy (*lex mitior retro agit*).

Ustawę nową należy stosować nie tylko wtedy, gdy jest względniejsza dla sprawcy, ale także jeżeli jest równie surowa jak ustawa obowiązująca poprzednio, czyli prowadzi do takiej samej prawnokarnej oceny czynu sprawcy. Porównania należy dokonać pomiędzy ustawą obowiązującą „w czasie orzekania” a ustawą „obowiązującą poprzednio”. W pierwszym przypadku chodzi o przepisy składające się na stan prawny istniejący nie tylko w trakcie wydawania prawomocnego orzeczenia, ale też na każdym etapie postępowania karnego. Podobnie przy badaniu usta-

wy obowiązującej poprzednio należy wziąć pod uwagę zarówno stan prawny w czasie, kiedy popełniony został czyn zabroniony, jak i jego modyfikacje następujące aż do osądzenia sprawcy. Porównanie może zatem obejmować więcej niż dwie ustawy karne w celu ostatecznego ustalenia ustawy „najwzględniejszej” dla sprawcy. Nie jest przy tym istotna ogólna ocena surowości tych ustaw, ale jedynie stan prawny dotyczący konkretnego przestępstwa i jego sprawcy. Badanie każdej z konkurujących ustaw powinno objąć nie tylko zagrożenie ustawowe, ale także całokształt przepisów określających zasady odpowiedzialności karnej. O rozstrzygnięciu może bowiem zadecydować porównanie np. przepisów pozwalających na warunkowe zawieszenie wykonania kary, odstąpienie od wymierzenia kary czy przewidujących skrócenie terminu przedawnienia. Wykluczone jest równoczesne posługiwanie się „konglomeratem ustawowym”, na który składałyby się częściowo przepisy ustawy dawnej, a częściowo ustawy nowej (wyr. SN z 29.1.1970 r., Rw 1747/69, OSNKW 1970, Nr 4–5, poz. 38).

### **Pytanie 7. Czy zmiana ustawy po prawomocnym wyroku wpływa na sytuację skazanego?**

W polskim prawie karnym przyjęta została zasada **stabilizacji** (stabilności) wyroków, co oznacza, że wejście w życie nowej ustawy nie łączy się z koniecznością ponownego osądzenia sprawcy ani nie prowadzi do modyfikacji orzeczeń zapadłych na podstawie starej ustawy.

Kodeks karny wprowadził trzy wyjątki od tej reguły. Najdalej idący dotyczy całkowitej depenalizacji czynu zabronionego. Znajduje wówczas zastosowanie zasada, zgodnie z którą skazanie ulega zatarciu z mocy prawa, jeżeli według nowej ustawy **czyn objęty wyrokiem nie jest już zabroniony pod groźbą kary** (art. 4 § 4 KK). Z chwilą zatarcia skazania uważa się je za niebyłe, a wpis o skazaniu usuwa się z rejestru skazanych (art. 106 KK).

Drugi wyjątek zachodzi, gdy **według nowej ustawy za czyn objęty wyrokiem nie można orzec kary w wysokości kary orzeczonej**. Wymierzoną karę obniża się wtedy do wysokości najsurowszej kary możliwej do orzeczenia na podstawie nowej ustawy (art. 4 § 2 KK).

Ostatni wyjątek dotyczy sytuacji, kiedy **według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem nie jest już zagrożony karą pozbawienia wolności**. Podlegającą wykonaniu karę pozbawienia wolności należy wówczas zamienić na karę grzywny albo ograniczenia wolności (art. 4 § 3 KK). Stosuje się przelicznik, według którego 1 miesiąc pozbawienia wolności równa się 60 stawkom dziennym grzywny albo 2 miesiącom ograniczenia wolności. Z treści przepisu wynika wyraźne ograniczenie jego zakresu tylko do kary pozbawienia wolności „podlegającej wykonaniu”, co oznacza, że nie odnosi się on do kary, której wykonanie zostało warunkowo zawie-

szone. Zamiana nie dotyczy też całości kary orzeczonej w wyroku, ale tylko tej części, w jakiej jeszcze nie została wykonana.

### **Pytanie 8. Jak określa się miejsce popełnienia czynu zabronionego?**

Zgodnie z regułą określoną w art. 6 § 2 KK **czyn zabroniony** uważa się za **popełniony w miejscu**, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany, albo gdzie skutek stanowiący znamię czynu zabronionego nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić. W przypadku przestępstw formalnych rozstrzygające jest ustalenie miejsca czynu, pozostałe dwa kryteria odnoszą się do przestępstw materialnych. Należy zauważyć, że rzeczywistych miejsc popełnienia czynu zabronionego może być nawet więcej niż trzy, np. gdy skutek wywołany jednym zachowaniem sprawcy nastąpił w kilku różnych miejscach.

Ustalenie **miejsca popełnienia czynu zabronionego** odgrywa ważną rolę z uwagi na terytorialny zakres obowiązywania polskiej ustawy karnej. W zależności bowiem od tego, gdzie czyn zabroniony został popełniony (na terytorium Polski, na polskim statku wodnym lub powietrznym, za granicą Polski), udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy jego sprawca poniesie odpowiedzialność karną na podstawie przepisów polskiego prawa karnego, będzie wymagać zastosowania odmiennych reguł. Miejsce popełnienia czynu zabronionego stanowi też kryterium ustalenia właściwości miejscowej sądu (art. 31 § 1 i 2 KPK), a w przypadku pewnych typów rodzajowych wchodzi do znamion ustawowych przestępstwa, ograniczając możliwość ich popełnienia do określonego obszaru, np. przestępstwa określone w art. 136 i 137 § 2 KK mogą być popełnione tylko „na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”.

### **Pytanie 9. Jaki zakres obowiązywania polskiej ustawy karnej wyznacza zasada terytorialności?**

W celu rozstrzygnięcia kwestii, czy sprawca popełniający czyn zabroniony może ponosić odpowiedzialność karną przed polskimi organami i na podstawie polskiego prawa, ustawodawca formułuje reguły **obowiązywania ustawy karnej w przestrzeni**. Podstawowe znaczenie wśród nich ma **zasada terytorialności**. Zgodnie z nią polską ustawę karną stosuje się do sprawcy, który popełnił czyn zabroniony na terytorium Polski, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym (art. 5 KK). Pojęcie **terytorium Rzeczypospolitej Polskiej** obejmuje obszar powierzchni ziemi określony granicami państwowymi, pas wód terytorialnych o szerokości 12 mil morskich, słup powietrza nad tym terenem do granicy przestrzeni kosmicznej (około 90 km) oraz obszar pod nim do wnętrza ziemi. Szczegółowy przebieg granicy państwowej określają umowy międzynarodowe zawarte z państwami sąsiednimi.

Zasada terytorialności ma zastosowanie do czynu zabronionego popełnionego na **polskim statku wodnym lub powietrznym**, zarówno cywilnym, jak i wojskowym, znajdującym się poza terytorium Polski, np. na morzu pełnym lub na wodach terytorialnych innego państwa. Za statek wodny uważa się także stałą platformę umieszczoną na szelfie kontynentalnym (art. 115 § 15 KK).

Przepis art. 5 KK dopuszcza istnienie ograniczeń w realizacji suwerennych uprawnień do osądzenia sprawcy czynu zabronionego popełnionego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, wynikających z zasady terytorialności. Ich podstawę stanowią zawarte przez Polskę umowy międzynarodowe. Najistotniejsze ograniczenia zasady terytorialności wynikają z immunitetów przysługujących osobom należącym do przedstawicielstw dyplomatycznych i konsularnych państw obcych (art. 578–584 KPK).

### **Pytanie 10. Czy obywatel Rzeczypospolitej Polskiej ponosi odpowiedzialność na podstawie polskiej ustawy karnej za przestępstwo popełnione za granicą?**

Na podstawie **zasady personalnej** (narodowości podmiotowej, obywatelstwa) do przestępstwa popełnionego przez **obywatela polskiego** za granicą, niezależnie od jego ewentualnej odpowiedzialności przed sądem obcym, stosuje się polską ustawę karną (art. 109 KK). Wynika z tego, że obywatel polski, przebywając za granicą, zobowiązany jest nadal przestrzegać polskiego prawa. Zasada personalna dotyczy każdego obywatela polskiego, także posiadającego równocześnie obywatelstwo innego państwa (tzw. podwójne obywatelstwo).

Warunkiem odpowiedzialności obywatela polskiego za czyn zabroniony popełniony za granicą jest dodatkowo spełnienie wymogu tzw. **podwójnej przestępczości (karalności)**, czyli uznanie takiego czynu za przestępstwo również przez ustawę obowiązującą w miejscu jego popełnienia (art. 111 § 1 KK). W trakcie postępowania karnego sąd polski zawsze stosuje ustawę karną polską i na jej podstawie zapada orzeczenie. Jednak różnice zachodzące między ustawą polską a ustawą obowiązującą w miejscu popełnienia czynu mogą być uwzględnione na korzyść sprawcy.

Warunek podwójnej przestępczości nie ma zastosowania do polskiego funkcjonariusza publicznego, np. konsula, który za granicą popełnił przestępstwo w związku z wykonywaniem swoich funkcji, ani do sprawcy, który popełnił przestępstwo w miejscu niepodlegającym żadnej władzy państwowej, np. na Antarktydzie.

Znajdująca zastosowanie do grupy przestępstw skierowanych przeciwko istotnym polskim interesom **zasada ochronna bezwzględna**, określona w art. 112 KK, nie wymaga spełnienia warunku podwójnej karalności. Niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego, polską ustawę karną stosuje się bowiem do obywatela polskiego oraz cudzoziemca w razie popełnienia przestępstwa:

- 1) przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej Polskiej;

- 2) przeciwko polskim urzędom lub funkcjonariuszom publicznym oraz przestępstwa wyłudzenia poświadczenia nieprawdy od polskiego funkcjonariusza publicznego lub innej osoby uprawnionej na podstawie prawa polskiego do wystawienia dokumentu;
- 3) przeciwko istotnym polskim interesom gospodarczym;
- 4) fałszywych zeznań, złożenia fałszywego oświadczenia, opinii lub tłumaczenia, posłużenia się dokumentem stwierdzającym tożsamość innej osoby, poświadczającym nieprawdę lub fałszywym – wobec urzędu polskiego;
- 5) z którego została osiągnięta, chociażby pośrednio, korzyść majątkowa na terytorium Polski.

Ochrona interesów Rzeczypospolitej Polskiej stanowi uzasadnienie również dla regulacji przyjętej w art. 112a KK. Zgodnie z jego treścią, niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego, ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca w razie popełnienia przestępstwa przy użyciu systemu informatycznego, systemu teleinformatycznego lub sieci teleinformatycznej, jeżeli czyn ten na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej wywołał lub mógł wywołać skutek naruszający interes państwa w zakresie ochrony niepodległości, integralności terytorialnej, bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego, obronności, polityki zagranicznej, pozycji międzynarodowej lub potencjału naukowego lub gospodarczego.

Do odpowiedzialności karnej za przestępstwo ścigane na mocy konwencji międzynarodowych ma zastosowanie **zasada represji wszechświatowej** (konwencyjna, uniwersalna). Nakazuje ona, niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa, stosować polską ustawę karną do obywatela polskiego oraz cudzoziemca, którego nie postanowiono wydać, w razie popełnienia przez niego za granicą przestępstwa, do którego ścigania Polska jest zobowiązana na mocy umowy międzynarodowej, lub przestępstwa określonego w Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonym w Rzymie dnia 17.7.1998 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708 ze zm.) – art. 113 KK. Zasada ta jest wyrazem solidarności pomiędzy państwami w zwalczaniu najgroźniejszych form przestępczości. Na mocy zawartych umów międzynarodowych Polska jest zobowiązana do ścigania grupy przestępstw określanych jako *delicta iuris gentium*, obejmujących m.in. ludobójstwo, przestępstwa wojenne, a także innych o znaczeniu międzynarodowym, jak: handel narkotykami, pranie pieniędzy, handel ludźmi.

## **Pytanie II. Czy polska ustawa karna ma zastosowanie do przestępstwa popełnionego za granicą przez cudzoziemca?**

Kodeks karny określa odrębne reguły dotyczące odpowiedzialności karnej za **przestępstwo popełnione przez cudzoziemca za granicą**. Odnoszą się one tylko do sytuacji, gdy cudzoziemiec popełnił przestępstwo „za granicą RP”, np. na teryto-

rium państwa, którego jest obywatelem, gdyż problem odpowiedzialności za przestępstwa popełnione na terytorium Polski, bez względu na obywatelstwo sprawcy, reguluje zasada terytorialności (art. 5 KK). Na podstawie ustawy z 12.12.2013 r. o cudzoziemcach za „cudzoziemca” należy uznać każdego, kto nie posiada obywatelstwa polskiego (art. 3 pkt 2 Cudzu), a więc nie tylko obywatela obcego państwa, ale również tzw. bezpaństwowca – osobę, która utraciła obywatelstwo i nie nabyła nowego.

Do cudzoziemca, który popełnił przestępstwo za granicą Rzeczypospolitej Polski, stosuje się polską ustawę karną, ale w ograniczonym zakresie. Na podstawie **zasady ochronnej względnej** (przedmiotowej zwykłej) podlega on polskiej jurysdykcji karnej w razie popełnienia przestępstwa skierowanego przeciwko interesom Polski, obywatela polskiego, polskiej osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej albo przestępstwa o charakterze terrorystycznym (art. 110 § 1 KK). W tym wypadku za pociągnięciem do odpowiedzialności karnej cudzoziemca przemawia naruszony interes prawny polski lub interes społeczności międzynarodowej w ściganiu najgroźniejszych przestępstw – o charakterze terrorystycznym. Do cudzoziemca, który popełnił inne przestępstwo, zagrożone w polskim prawie karą przekraczającą 2 lata pozbawienia wolności, także stosuje się polską ustawę karną, ale tylko wtedy, kiedy jego sprawca przebywa na terytorium Polski i nie postanowiono go wydać (art. 110 § 2 KK). Reguła ta nie dotyczy zatem sytuacji, gdy popełniony przez cudzoziemca czyn stanowi jedynie wykroczenie albo jest przestępstwem zagrożonym karą nieprzekraczającą 2 lat pozbawienia wolności (np. naruszenie miru domowego – art. 193 KK, zniesławienie – art. 212 § 1 i 2 KK, naruszenie nietykalności cielesnej – art. 217 § 1 KK) oraz skierowany był przeciwko obcym (niepolskim) interesom prawnym (wniosek *a contrario* z treści art. 110 § 1 KK). Do zastosowania polskiej ustawy karnej na podstawie art. 110 § 2 KK konieczne jest dodatkowo, aby sprawca przebywał na terytorium Polski i nie zapadła decyzja o wydaniu go w celu przeprowadzenia postępowania karnego w innym państwie. W przypadku zasady ochronnej względnej, podobnie jak przy zasadzie personalnej, znajduje zastosowanie warunek podwójnej przestępczości oraz wyjątki od niego (art. 111–113 KK).

## Rozdział III. Pojęcie przestępstwa

### Pytanie 12. Wymień elementy definicji przestępstwa.

Kodeks karny przyjmuje koncepcję formalno-materialną określenia przestępstwa. Nie wprowadza bezpośredniej definicji przestępstwa, jednak jej zasadnicze

elementy można rekonstruować na podstawie przepisów art. 1 i 115 § 1 KK. Tak więc **przestępstwo to**:

- 1) **czyn zabroniony** – zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej (art. 115 § 1 KK);
- 2) **czyn bezprawny** – sprzeczny z normą prawnokarną (art. 1 § 1 KK);
- 3) **czyn karalny** – zabroniony przez ustawę pod groźbą kary (art. 1 § 1 KK);
- 4) **czyn zawiniony** przez sprawcę (art. 1 § 3 KK);
- 5) **czyn karygodny** – społecznie szkodliwy w stopniu większym od znikomego (art. 1 § 2 KK).

### Pytanie 13. Omów pojęcie bezprawności czynu.

**Bezprawność** jest pojęciem normatywnym, prowadzącym do **wartościowania danego zachowania z punktu widzenia prawa**. Może to być bezprawność cywilna, administracyjna, karna – w zależności od dziedziny prawa, której normy zostały naruszone. **Bezprawność karna** oznacza **sprzeczność zachowania z wymogami prawa karnego**. Taka niezgodność zachowania z normą prawnokarną może polegać na naruszeniu zakazu, np. kradzieży (art. 278 KK), lub nakazu, np. udzielenia pomocy człowiekowi znajdującemu się w niebezpieczeństwie (art. 162 KK). Bezprawność musi być odniesiona do zachowania określonego w ustawie w sposób zgeneralizowany w danym typie przestępstwa. Bezprawność czynu jest elementem koniecznym, ale niewystarczającym do uznania czynu za przestępstwo. Dla jego bytu potrzebne są jeszcze inne składniki, takie jak wina i karygodność.

Zakaz zawarty w ustawie karnej określony jest w sposób na tyle ogólny, aby objął wszystkie zachowania sprzeczne z normą prawnokarną. Mogą jednak wystąpić takie sytuacje, w których czyn wyczerpujący ustawowe znamiona typu przestępstwa nie będzie uważany za bezprawny. Tak jest w sytuacji istnienia **okoliczności wyłączających bezprawność** czynu, nazywanych kontratypami, do których zalicza się m.in. obronę konieczną (art. 25 KK), ryzyko nowatorstwa (art. 27 KK) oraz działanie w granicach uprawnień i obowiązków służbowych. Potwierdzenie istnienia w czynie pełnego zespołu ustawowych znamion nie przesądza więc jeszcze o jego bezprawności.

Dokonując oceny bezprawności, należy przede wszystkim ustalić, czy dany czyn jest sprzeczny z normą prawa karnego. W tym celu trzeba wyeliminować z pojęcia przestępstwa takie sytuacje, w których czyn, mimo jego zgodności z typem przestępstwa, nie jest bezprawny. **Bezprawność** czynu zachodzi zatem wtedy, gdy **czyn wyczerpuje wszystkie ustawowe znamiona i nie występuje żadna okoliczność wyłączająca bezprawność czynu**.

**Pytanie 14. Jakie znaczenie ma zasada winy w prawie karnym?**

Kodeks karny wyraźnie formułuje **zasadę winy** jako koniecznego elementu definicji przestępstwa. Zgodnie z treścią art. 1 § 3 KK **nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, któremu nie można przypisać winy w czasie czynu**. Oznacza to, że odpowiedzialność karna zachodzi tylko wtedy, gdy sprawca popełni zawiniony czyn zabroniony. Wina stanowi więc podstawę odpowiedzialności za przestępstwo. Zasada „nie ma przestępstwa bez winy” (*nullum crimen sine culpa*) jest naczelną zasadą nowożytnego prawa karnego.

Tylko człowiek może w sposób zawiniony popełnić czyn zabroniony. Dlatego też odpowiedzialność karna jest **odpowiedzialnością personalną i indywidualną**, gdyż wiąże się z konkretnym człowiekiem – sprawcą przestępstwa, któremu należy przypisać winę.

Wina jest podstawą, ale też **warunkiem i granicą odpowiedzialności karnej**. Zaburzenia w sferze świadomości lub woli sprawcy prowadzące do wyłączenia winy lub też do jej zmniejszenia skutkują wyłączeniem lub ograniczeniem odpowiedzialności karnej. Kodeks karny w sposób zgeneralizowany określa okoliczności wyłączające winę, jak nieletniość (art. 10 KK) i niepoczytalność (art. 31 § 1 KK) oraz okoliczności zmniejszające winę, do których zalicza się m.in. poczytalność ograniczoną (art. 31 § 2 KK).

W ramach wymiaru kary dyrektywa sprawiedliwościowa wymaga, aby **kara była współmierna do stopnia winy** sprawcy przestępstwa (art. 53 § 1 KK). Wina jest więc **kategorią stopniowalną**, a na jej ocenę wpływa stopień świadomości sprawcy, postać jego woli, a także takie okoliczności, jak np. motywacja sprawcy.

**Pytanie 15. Jak rozumiana jest wina w polskim prawie karnym?**

**Kodeks karny nie zawiera definicji winy**, co oznacza, że polski ustawodawca nie opowiedział się po stronie określonej teorii winy. Najważniejszymi spośród teorii winy są teorie psychologiczna i normatywna.

Według **psychologicznej teorii** winy jest ona „węzłem psychicznym” łączącym sprawcę z czynem. O winie przesądzają więc czynniki psychiczne: intelektualny (świadomość, wyobrażenie) oraz wolicjonalny (wola popełnienia czynu zabronionego).

Według **teorii normatywnej** wina jest „zarzucalnością” niewłaściwego zachowania. Zachodzi wówczas, gdy sprawcy można postawić zarzut niewłaściwego zachowania umyślnego lub nieumyślnego w sytuacji, gdy miał możliwość dania posłuchu normie prawnokarnej.

Znana jest też **teoria normatywna kompleksowa**, której zwolennicy przyjmują, że wina to naganny stosunek psychiczny sprawcy do czynu. W takim określeniu